

RHODOS PERAIASI'NDA İKİ YENİ AMPHORA ATÖLYESİ (Lev. XIV-XV)

Dağlık bir yarımada olan Rhodos Peraiası'nın toprakları kabaca Knidos ve Kaunos topraklarıyla sınırlandırılmakta ve iki kentin arasında kalan bu bölge Ps. Skylaks tarafından χωρα ή 'Ροδίων ή έν τή ήπειρω ("Rhodosluların anakaradaki arazisi") şeklinde tanımlanmaktadır¹. Strabon ise Rhodos Peraiası'nın topraklarının Daidala'dan başlayıp Loryma yarımadasındaki Phoiniks dağına kadar olan bölgeye dek devam ettiğini belirtmektedir². Polybius'a göre Lykia ile bitişik olan Peraia'nın³ diğer antik yazarlar tarafından da farklı tanımlarının yapılması, bölgenin yönetim açısından ikiye bölünmüş olmasıyla açıklanabilir⁴. Dorik dialekt kullanılan ve adadaki Rhodos vatandaşlarıyla aynı haklara sahip olan ve kendi içinde üç bölgeye ayrılan Peraia'dan söz eden antik yazar veya yazıt sayısı hayli azdır⁵.

Hellenistik dönem boyunca ekonomisinin önemli bölümünü şarap ihracatının oluşturduğu Rhodos devletiyle, ona bağlı olarak yönetilen Rhodos Peraiası'nda, bağcılık ve şarap üretimi önemli bir yer tutmaktaydı. G. Bean ve J. M. Cook, bölgede yaptıkları yüzey araştırmalarında, Peraia'nın kuzey sınırının başlangıcını oluşturan Kallipolis civarında üç amphora atölyesinden söz etmektedirler⁶. J. Y. Empereur'un Kallipolis'de (Gelibolu) yaptığı yüzey araştırmalarında, İ.Ö. I - İ. S. II. yy.'lar arasında üretilen Geç Rhodos amphoralarının çöplükleri belirlenmiştir⁷. Büyük boyutlu bir amphora üretimini işaret eden seramik çöplüklerinin yakınında ele geçen gül sembolü bir eponym (Simylinos) mührü, buradaki üretimin Hellenistik dönemde başlamış olabileceğini göstermektedir⁸. Çamlı

¹ Ps. Skylaks, 99.

² Strabon, 651 C.

³ Polybius XXVII, 7. 6.

⁴ Plinius, *N. H.*, V. 103; Mela, I. 83f.; Ptolemaios, V. 2. 8; Livius, XXXII. 33.6

⁵ G. Bean-Fraser, *Rhodian Peraea*, 53.

⁶ G. Bean, J. M. Cook, "The Carian Coast III", *BSA* 52, 1957, 66; G. E. Bean, *Karia*, 1987, 186; G. E. Bean, *Turkey Beyond the Meander*², 1980, 130.

⁷ Empereur-Picon 1986, 116-117.

⁸ Empereur-Tuna 1989, 290. İ.Ö. 240-215 yılları arasına tarihlendirilen eponym Simylinos'un mührünün bulunduğu yer ile, geç Rhodos amphoralarının üretildiği alan arasında bir ilişkinin olmadığı görülmektedir.

Köy'ün sınırları içinde 1994 yılında yaptığımız yüzey araştırmasında, Geç Rhodos amphora üretiminin düşünüleden daha yoğun olduğunu gösteren seramik çöplükleri ortaya çıkarılmıştır⁹. 1995 yılında bir su kanalı kazısı nedeniyle ortaya çıkan ve Çamlı-Çınar atölyesi olarak adlandırdığımız çöplükte, İ.Ö. III. yy.'ın başlarına tarihlendirilen Rhodos amphoralarının ele geçmesi bu görüşü desteklemektedir (Fig. 1).

Fig. 1: Rhodos Peraiası'nda Saptanan Amphora Atölyeleri

⁹ Çamlı Köy'de bulunan bu yeni atölye ile ilgili bilgiler Rhodos Peraiası'nda, geç Rhodos amphoralarının üretimleriyle ilgili makalede yer alacaktır.

Rhodos Peraiası'nda, Empereur tarafından belirlenen diğer amphora atölyesi Turgut-Bayır'da bulunmaktadır. Deniz suyunun etkisiyle okunamayacak durumda olan mühürlere rağmen, ele geçen mantar ağızlı kalın dipli amphoralar yardımıyla çöplük İ.Ö. IV. yy. sonu - İ.Ö. III. yy. başlarına tarihlenmektedir¹⁰.

Bölgedeki önemli amphora atölyelerinden biri de Marmaris-Datça asfaltının yapımı sırasında ortaya çıkarılmıştır. Hisarönü-Çubucak mevkiindeki atölyelerde üretim, İ.Ö. 273 yılında Rhodoslu üretici Hieroteles'in bölgeye yerleşmesiyle başlamış ve İ.Ö. III. yy.'in sonlarına kadar Hieroteles'in ardılları tarafından da üretim sürdürülmüştür. İ.Ö. I. yy.'da tekrar başlayan üretim, mahmuz kuplu Geç Rhodos amphoralarının yoğun olarak ele geçtikleri çöplüklerden izlenmektedir¹¹.

Marmaris-Datça karayolu ile Sedir Adası (Kedreai) arasındaki yol üzerinde bulunan Çamlı Köy (eski Gelibolu) sınırları içinde, yol ayırımından 3 km. kuzeybatıda bulunan Çamlı-Çınar mevkiinde, köy su yolu döşeme çalışmaları sırasında çevreye yayılan amphora atıkları, daha önce bilinmeyen bir amphora atölyesinin ortaya çıkarılmasını sağlamıştır (Fig. 2).

Çamlı-Çınar Atölyesi:

Çamlı-Çınar mevkiindeki amphora atıkları içinde, eponym Epikharmos'un bir mühürü, 5 adet III, 10 adet de NI kısaltmalı amphora mühürü ele geçmiştir. Bu mühürler içinde Epikharmos'un adı, ay isimleri kullanılmadan önce görülen çömlekçi Hieroteles'e ait oyuk, merkezi noktali yuvarlak mühürlerde görülen eponymler arasında bulunmaktadır¹². Hisarönü atölyelerinde yüzey buluntusu olarak ele geçen eponym Epikharmos'a ait yuvarlak formlu mühürler¹³ Hieroteles'in amphoralarında adı geçen Rhodos eponymleri listesine eklenmiştir¹⁴. Epikharmos'un isminin görüldüğü oyuk, merkezi noktali yuvarlak mühürler çeşitli merkezlerde ele geçmiştir¹⁵. V. Grace'in tarihlendirmesine

¹⁰ Empereur-Picon 1986, 116; Empereur-Tuna 1989, 289.

¹¹ Doğer 1994; Empereur-Tuna 1989.

¹² Grace 1963, 328, dipnot 20.

¹³ Doğer 1994, 206.

¹⁴ A. g. m. , 216-217.

¹⁵ Nilsson 1909, 420, No. 195; G. Porro, "Bolli d'anfore del museo nazionale romano", *ASAtene* Vol. II, 1916, 115, No. 80; G. Böhrns, "Zur Herkunft der Amphorenstempel", *BCH Suppl. XIII*, 1986, 499, dipnot 7; V. Grace, "Some Amphoras from a Hellenistic Wreck", *BCH Suppl. XIII*, 1986, 564, No. 22; V. Grace, "The Eponyms Named on Rhodian Amphora Stamps", *Hesperia* 22, 1953, 123, No. 76; Grace 1963, 328, dipnot 20.

göre Period Ic'ye (İ.Ö. 269-240), Hisarönü kazılarında göre ise İ.Ö. 273/271 - 260 yılları arasına tarihlendirilen eponym Epikharmos, Atina'da İ.Ö. III. yy.'in ortalarına tarihlendirilmektedir¹⁶.

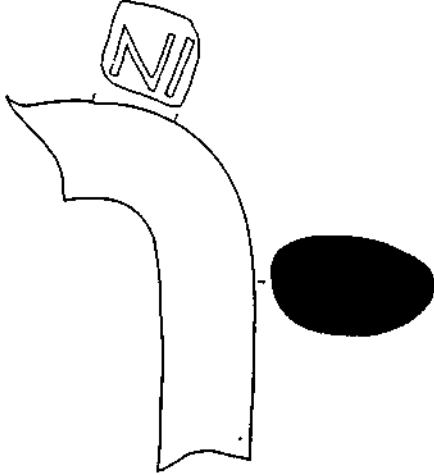

Fig. 3 (1/2)

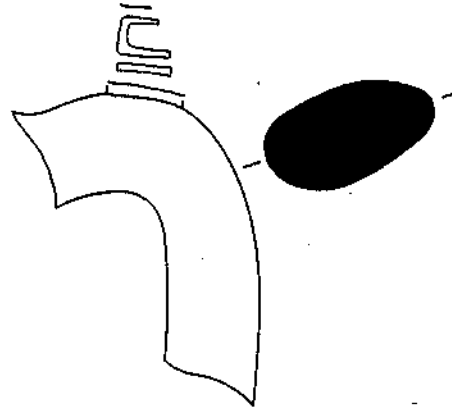

Fig. 4 (1/2)

Çamlı-Çınar mevkiindeki çöplüklerde ele geçen amphora mühürlerindeki iki harften oluşan kısaltmalar, oluşturulan eponym listesindeki isimler yardımıyla tamamlanmaya çalışılmıştır. Buna göre NI kısaltmaları, üretici Hieroteles'in amphoralarında görülen eponym Nikon ile bağlantılı gözükmetedir. NI kısaltmalı mühürlerin benzerleri çeşitli merkezlerde ele geçmesine rağmen, yayınlarda üretim yerleri belirsiz olarak yorumlanmışlardır¹⁷. Çamlı-Çınar atölyesinde ele geçen NI kısaltmalı mühürlerin Hieroteles'in ilk üretim yıllarına tarihlendirilen Nikon'a ait olduğu görüşünü kulp formlarının benzerliği de kanıtlar niteliktedir (Fig.3). Bunun yanında, aynı atölye atıkları içinde bulunan III kısaltmalı mühürlerin de, Hieroteles'in çöplüklerinde eponym Nikon'la birlikte ele geçen eponymler Hippostratos veya Hippokles ile ilişkilendirilmesi mümkündür. Hisarönü kazılarında göre İ.Ö. 270 - 267

¹⁶ V. Grace'in, "The Middle Stoa Dated by Amphora Stamps" isimli makalesinde, eponym Epikharmos'un adı ile tarihlenen üretici Sotas'ın amphorası, İ.Ö. III. yy.'in ortalarına tarihlendirilmektedir (*Hesperia* 54, No. 1, 1985, 8, dipnot 15).

¹⁷ Gramatopol-Bordea 1969, 256, No. 1045; C. Badaliants, "Rodoskie Amforie Kleima iz Nimfeya", *VOI³* (113), 1970, 125, No. 62; Dumont 1871, 372, No. 55-56; C. Schuchhardt, *Pergamon* VIII, 2, s. 498, No. 1317 (Inv. 445) retrograt; L. Buzoianu, N. Cheluta-Georgescu, "Ştampile de Inedite de la Callatia", *PONTICA* XVI, 1983, 183, No. 98, Inv. 30507.

yılları arasına tarihlendirilen bu iki eponymden¹⁸ Nikon'un ismine, Hieroteles dışındaki üreticilerin amphoralarında da rastlanmaktadır¹⁹. Eponym Hippostratos'a ait mühürler ilk kez Hisarönü kazıları sırasında ortaya çıkarılmıştır. Bant formulu ağız kenarlı amphoraların kuplarında görülen eponym Hippostratos, üretici Hieroteles'in Genetivus 3 kalıbını tarihlemiş olmalıdır²⁰.

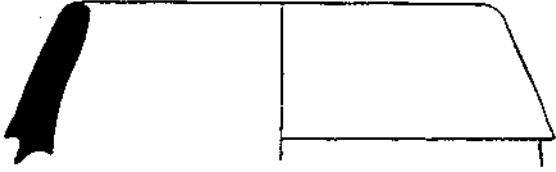

Fig. 5 (1/2)

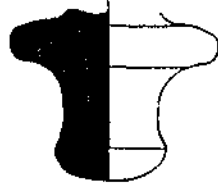

Fig. 6 (1/2)

Çamlı-Çınar atölyelerinde ele geçen III kısaltmalarıyla Hippostratos isminin bağlantısı kulp formlarıyla da desteklenmektedir. Hippostratos mühürleri, Hisarönü çöplüklerinde bant formulu ağız kenarlı amphoraların kulplarında görülürken, bu formda ağız kenarları Çamlı-Çınar atölyesinde de ele geçmiştir (Fig. 4-5).

Çamlı-Çınar atölyesi olarak adlandırılan bölgede yapılan yüzey araştırmalarında ele geçen amphoralarda, bant ve mantar formulu olmak üzere iki tip ağız profili görülmektedir. Bu amphoralarla aynı seramik çöplüklerinden ele geçirilen iki tip kaideden ilki, Rhodos Peraiası'nda atölyelerini ortaya çıkardığımız üretici Hieroteles'in, amphoralarında kullandığı²¹, kendine özgü bir form olan, çevresi plastik bantla çevrili, silindirik, içi dolu kaidelerle karşılaştırabileceğimiz, oturma düzlemi yuvarlak olan formdur (Fig. 6). İkincisi ise, bugüne kadar üretim yeri tam olarak bilinmeyen, içi dolu topaç şeklinde bir forma sahip ve oturma düzlemi sivri olan tiptir (Fig. 7).

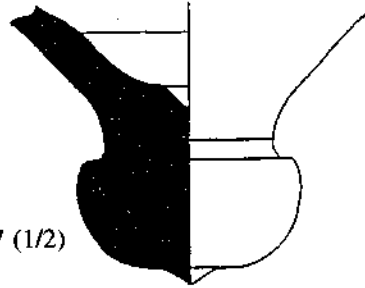

Fig. 7 (1/2)

¹⁸ Doğer 1994, 205; Grace 1963, 328, dipnot 20; Börens 1986, 499, dipnot 7.

¹⁹ Nilsson 1909, No. 333; Z. Sztetyllo, "Timbres amphoriques grecs des fouilles polonaises a Alexandrie (1962-1972)", *Études Travaux VIII*, 1975, 167, No. 9, Inv. No. 167; E. M. Staerman, *KS*, 36, 1951, 41, No. 159; V. Grace, "Stamped Amphora Handles Found in 1931-1932", *Hesperia* 3, 1934, 233, No. 69.

²⁰ Doğer 1994, 214, No. 19.

²¹ A. g. m., 198-200.

Bant formulu ağız kenarına sahip Rhodos amphoraları, Koroni'de İ.Ö. III. yy.'in ilk yarısına tarihlendirilmişlerdir. Burada bulunan amphoralardan birinin kulpunda XPY monogramı (olasılıkla eponym Khrysostratos), üst bölümü korunmuş diğeri ise, eponym Agrios'un mühürü bulunmaktadır²². Ağız bantları oldukça geniş olan bu tip amphoraları Grace, İ.Ö. IV. yy.'in son çeyreğine yerleştirmektedir²³. İ.Ö. IV-III. yy.'lara tarihlenen bir diğeri bant formulu ağız kenarına sahip Rhodos amphorası ise Kızıl Burun'da sualtı araştırmaları sırasında ortaya çıkarılmıştır²⁴. Bant formu kullanan Hieroteles üretimi amphoraların hangi eponym veya eponymler döneminde üretildiğini yaklaşık olarak saptamak mümkündür²⁵.

Çamlı-Çınar mevkiinde ele geçen amphoralar form açısından Rhodos'dan ele geçen üç amphorayla yakın benzerlikler içermektedirler²⁶. Bu amphoralar içinde, Rhodos Müzesinde A 674 (MS 540) Env. No. ile korunan Rhodos amphorası üzerinde ET kısaltması görülmektedir. Bu amphoralar, kulplarındaki mühürler yardımıyla İ.Ö. III. yy.'in ortalarına tarihlendirilirler²⁷. Bunun yanında A 674 Env. No.'lu amphoranın bulunduğu çöplükte eponym Epikharmos ve Timokles'in mühürlerinin de bulunması, Çamlı-Çınar mevkiinde ele geçen monogramlı ve kısaltmalı mühürlerin yanında bulunan Epikharmos mühürünün yardımıyla, bu amphoraların çağdaş olduklarını kanıtlamaktadır.

Çamlı-Çınar amphoralarının bir benzeri de Koroni'deki kazılar sırasında ortaya çıkarılmıştır²⁸. Bu kazının yayınında görülen tek kulpu korunmuş erken Rhodos amphorası koyu kırmızı kili ve formuyla Çamlı-Çınar üretimlerine yaklaşmaktadır. Ağız kenarındaki dar plastik bant, Çamlı-Çınar'da ele geçen amphoralarda görüldüğü gibi, kısa mantar formuna yaklaşmaktadır.

Çamlı-Çınar mevkiinde ele geçen amphoralardan mantar formulu ağız

²² Vanderpool ve diğ., "Koroni: A Ptolemaic Camp on the East Coast of Attica", *Hesperia* XXXI, No. 1, 1962, Pl. 19, No. 5, 35, No. 27.

²³ Grace 1963, 319-34, fig. 2-3,5; Vanderpool ve diğeri, 1964, 70-5.

²⁴ J. P. Rosloff, "1980 Turkish Underwater Survey", *Nautical Archaeology*, 10-4, 1981, 280, fig. 5.

²⁵ Bant formulu ağız kenarlı amphoraların kulplarındaki eponym mühürleri için bk. Doğer 1994, 196-197.

²⁶ V. Grace, "Some Amphoras from a Hellenistic Wreck", *BCH Suppl.* XIII, 1986, s. 558, fig. 17, 559, fig. 21-23.

²⁷ A. g. m., 564.

²⁸ Vanderpool ve diğ., "Koroni: A Ptolemaic Camp on the East Coast of Attica", *Hesperia* XXXI, No. 1, 1962, Pl. 22.

kenarına sahip olanlar çoğunluktadır (Fig. 8-9). Bu tip amphoralar, İ.Ö. IV. yy.'da Rhodos Peraiası'nda ve Batı Anadolu'da bir çok merkezde görülmektedir²⁹. Mantar formu ağız kenarına sahip amphoraların oluşturulan tipolojisine göre İ.Ö. IV. yy.'ın sonu ile İ.Ö. III. yy.'ın başlarına tarihlendirilen bu amphoralar, Rhodos ve Knidos'da, mühürleme sistemlerinin başladığı yıllarda üretilmiş olmalıdırlar. Rhodos Peraiası'na komşu Datça Yarımadası'nda yapılan yüzey araştırmaları ve kazılar sonucunda Knidos'da monogramlı mühürlerin kullanıldığı dönemde (İ.Ö. 280-240) Çamlı-Çınar mevkiinde ele geçen tipte dar mantar formu ağız kenarına sahip amphoraların da üretildiği ortaya çıkarılmıştır³⁰.

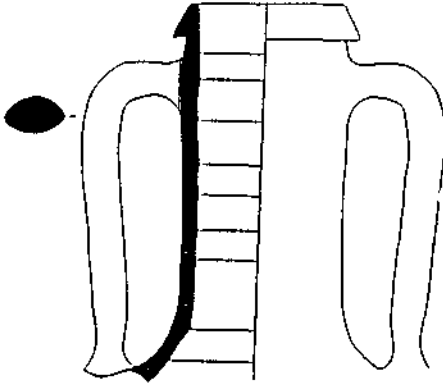

Fig. 8 (1/6)

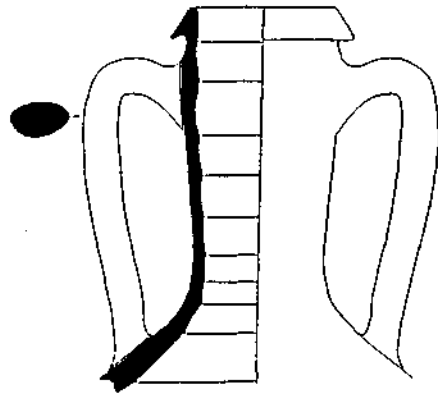

Fig. 9 (1/6)

Amphora kulpları üzerindeki monogramlı mühürler, tüm üretim merkezlerinde, özellikle de Knidos ve Rhodos'da büyük çaplı üretim başlamadan önce kullanılmıştır. Bu mühürlerin üreticiyi mi, yoksa yöneticiyi mi belirledikleri henüz anlaşılacak kadar çeşitli hipotezler öne sürülmüştür. Knidos'da üretim merkezlerinde yapılan kazılar sonucunda monogramların belirli tipleri saptanmış ve bu tiplerin tarihlendirilmeleri sağlanmıştır³¹. Rhodos'da ele geçen monogramlı mühürler bugüne kadar birçok yayında irdelenmesine karşın, hiçbiri Rhodos Peraiası'na maledilmemiştir.

Rhodos amphoraları üzerindeki monogramların ve kısaltmaların ise Rhodos ticaretinin en yoğun olduğu dönemlerde de düzenli mühürlemenin

²⁹ Empereur-Picon 1986, 112; M. Katzev, "The Kyrenia Shipwreck", *Expedition*, Vol. II, No. 2, Part II, 1969.

³⁰ J. Y. Empereur, "Producteurs d'amphores dans les ateliers de Reşadiye (Peninsule de Datça)", *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1988, 162, fig. 1.

³¹ K. Şenol, *Erken Knidos Amphoralarında (İ.Ö. III. yy.) Monogram Mühürler*, 1995 İzmir, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

yanında ikinci mühür olarak kulpların alt bölümüne basıldığı görülmektedir³². Bu uygulamanın nedenleri de henüz aydınlatılamamıştır. Rhodos amphoraları üzerindeki monogramlar, İ.Ö. II. yy.'ın sonu ile İ.Ö. I. yy.'ın başında dahi, mühürler üzerinde ay adlarının kısaltmaları olarak varlıklarını korumuşlardır, dolayısıyla Rhodos amphoralarında kısaltma mühürler sadece mühürleme sistemi başlangıcında değil, aynı zamanda İ.Ö. III. yy.'ın ikinci çeyreğinde, tüm isimler yazılırken de bazı atölyelerde monogram olarak kullanılmış olmalıdır.

1995 yılında yapılan yüzey araştırmaları sırasında ortaya çıkarılan yeni bir amphora atölyesi de Peraia'nın batısında bulunan Karaca Çiftlik yakınlarındaki Karaca-Naltaş mevkiidir (Fig. 1).

Karaca-Naltaş Atölyesi:

Karaca-Naltaş'da bulunan amphora atölyesinde yapılan yüzey araştırmalarında 12 adet mühürlü amphora kulpu ele geçmiştir³³. Bunlardan beşinde yönetici Timokles'in genetivus halindeki ismi ἐπί edatıyla birlikte yer almaktadır. Rhodos amphoraları üzerindeki mühürlerde V. Grace tarafından oluşturulan kronolojik listenin I. ve V. periodlarında, eponym olarak yorumlanan iki Timokles ismi görülmektedir³⁴.

Eponym Timokles I, Hisarönü kazılarında üretici Hieroteles'in amphoraları üzerindeki oyuk merkezi noktalı yuvarlak mühürlerde görülmektedir³⁵. Kıbrıs'da da ortası noktalı yuvarlak mühür üzerinde *nominativus* halinde Timokles I'in bir mühürü ele geçmiştir. Burada İ.Ö. III. yy.'ın ilk yarısına tarihlendirilen eponym³⁶, Hisarönü kazıları sonuçlarına göre oluşturulacak listede İ.Ö. 270-250 yılları arasına tarihlendirilecektir. Timokles'in Hieroteles'in amphoraları üzerindeki bir mühürü de Karadeniz'in Bulgaristan kıyılarında ele geçmiştir³⁷. Rhodos amphora mühürlerindeki Timokles II ise ay adlarıyla birlikte görülmektedir³⁸. Ay isimlerinin monogramlarla ifade edildiği V. Grace'in

³² H. Goldman ve diğerleri, *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus* Vol. I, Princeton 1950, fig. 117, 76 A, 76 B; V. Grace, "The Middle Stoa Dated by Amphora Stamps", *Hesperia* 54, No. 1, 1985, 9; Grace, *Delos* XXVII, 291.

³³ Bu atelyenin bulunması konusunda yaptığı katkılardan dolayı Sayın H. Özkan'a ve Marmaris Müzesi araştırmacısı Sayın B. Kulaçoğlu'na teşekkür ederiz.

³⁴ Grace 1952, 530.

³⁵ Doğer 1994, 217.

³⁶ Calvet 1978, 227, No. 43 [1], fig. 1. Sal. 5614 (A175).

³⁷ M. Lazarov, "Amphores antiques et timbres amphoriques nonpublies du littoral Bulgare de la Mer Noire", *Isvestia na narodniya, Müzei Varna XI/XXVI*, 1975, 132, No. 14, Lev. III, No. 14.

³⁸ *Thesmophorion* ayına tarihlenen, gül amblemlili bir Timokles mühürü için bk. M.

tarihlendirmesine göre VI. periodda da (İ.Ö. 108 - İ.Ö. 86) Timokles II'nin mühürlerinde bu uygulama görülmektedir³⁹.

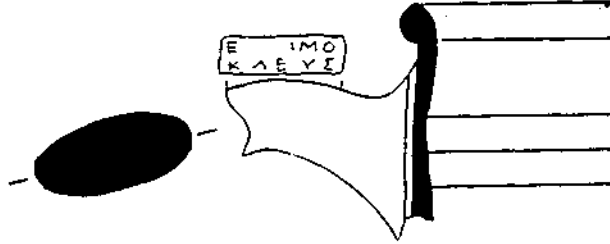

Fig. 10 (1/2)

Karaca-Naltaş atölyesinde bulunan Timokles mühürleri Rhodos mühür tipleri içinde yeni bir kalıp olarak görülmektedir. Kulp formlarından anlaşılacağı üzere (Fig. 10), İ.Ö. erken III. yy.'a tarihlendirilebilen bu mühürler, ay adlarının görülmemesiyle de İ.Ö. 240 yıllarından önceye tarihlenmelidir. Bu durumda Karaca-Naltaş'da ele geçen dikdörtgen formlu Timokles mühürlerinin, Hisarönü'nde ve diğer merkezlerde bulunan amphoraları tarihleyen yönetici Timokles I olduğunu düşünmemiz gerekmektedir. Timokles I'e ait dikdörtgen mühürlerin bugüne kadar ele geçmemesi, Karaca-Naltaş atölyesinin Timokles I'in görev yılında ürettiği amphoraların sayısının azlığıyla açıklanabilir. Bu durum aynı yerde bulunan üretici Apollonidas'ın mühürlerinde görülmemektedir.

Karaca-Naltaş atölyesinde ele geçen amphora mühürleri arasında 5 adet Apollonidas ismi karşımıza çıkmaktadır. V. Grace'in hazırladığı listede Rhodoslu üretici olarak gösterilen Apollonidas⁴⁰ ismi Rhodos mühürleri üzerinde iki farklı periodda görülmektedir. Samos'da İ.Ö. III. yy.'a tarihlendirilen iki Apollonidas mühürü Karaca-Naltaş atölyesinden

Coja, "Les centres de production amphorique identifiées à Istros", *BCH Suppl. XIII*, 1986, 440, No. 130, Inv. V 25521. 1969ZS76; *Diothyos* ay adıyla birlikte gül amblemlı bir Timokles mühürü için bk. E. Pridik, "Zu den rhodischen Amphorenstempeln", *KLIO* 1926, 318; *Panamos* ay adıyla birlikte adı zikredilen eponym Timokles'in başka bir mühürü için bk. Z. Sztetyllo, "Les timbres céramiques (1965-1973)", *NEA PAPHOS I*, 1976, 79, No. 258, Inv. No. 128/E; Nilsson 1909, 491, No. 413; aynı eponymün *Hyakinthios* ay adıyla birlikte görüldüğü başka bir mühür için bk. G. Botti, *Notice des Monuments exposés au Musée Greco-Romain d'Alexandrie*, Alexandria 1893, 245, No. 4449-ve 4450.

³⁹ D. Levi - G. P. Caratelli, "Nuove iscrizioni di Iasos", *ASAtene* 39-40 (23-24), 615, No. 55; Grace, *Delos XXVII*, 316, No. E43.

⁴⁰ Grace 1952, 526.

ele geçen mühürlerle aynı kalıptan çıkmıştır⁴¹. Burada önerilen tarihi, eponym Timokles'in tarihiyle de desteklediğimizde üretici Apollonidas'ın I. perioda tarihlenmesi gerektiği görülmektedir. Bir çok merkezde Apollonidas ismi dikdörtgen mühürler üzerinde hem düz, hem de retrograd olarak görülmektedir⁴². Üretici Apollonidas'ı tarihlerken çift oluşturduğu eponymlerden Dorkylidas'ın tarihi de önemli bir veri oluşturmaktadır⁴³. Dikdörtgen mühürlerin yanında aynı adı taşıyan başka bir Apollonidas'a ait olması gereken yuvarlak formlu, gül amblemlı ve ay isimli mühürler çeşitli merkezlerde ele geçmiştir⁴⁴.

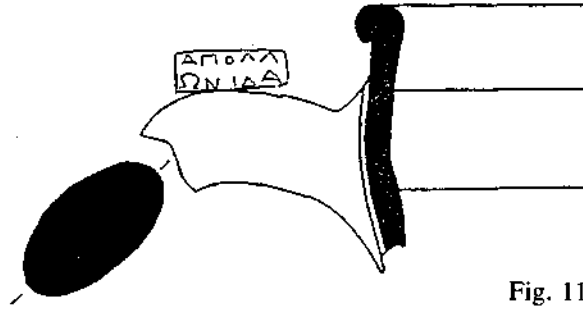

Fig. 11 (1/2)

Karaca-Naltaş atölyesinde ele geçen Apollonidas mühürlerinde iki kalıp görülmektedir. Ele geçen mühürler -bir tanesi hariç- iri, düzgün harflerden oluşan I. kalıptan çıkmıştır. II. kalıpta ise harflerde bu düzgünlüğün görülmemesinin yanında *omikron* harfinin içi doludur.

Apollonidas'ın üretimde bulunduğu tarihin, mühürlerin ele geçtiği yerlerdeki kontektlerden ve amphora formlarından hareketle İ.Ö. III. yy.'ın ilk yarısı olduğu düşünmek mümkündür. Kanonik formlu Rhodos amphoralarının ortaya çıktığı İ.Ö. 240 yıllarından önce Hisarönü atölyelerinde ele geçen, üretici Hieroteles'in amphoralarında da izlendiği üzere, simit formlu amphora ağızları Apollonidas'ın amphoralarında görülmektedir (Fig. 11). Hisarönü kazılarında alınan sonuçlara göre Rhodos amphoralarında İ.Ö. 265 yıllarından sonra ortaya çıkan simit

⁴¹ H. P. Isler, *Das Archaische Nordtor und seine Umgebung im Heraion von Samos*, SAMOS IV, Bonn 1975, 136, No. 458, 1974 ve No. 459, 1991 H, Taf. 65.

⁴² H. Gaertringen, *IG*. XII, 1, 1895, 192, No. 1239; 192, No. 1242; Nilsson 1909, 372, No. 52; R. A. S., "Amphora Handles with Greek Stamps, Tell Sandahannah", *Palestine Exploration Fund*, Quarterly Statement for 1901, London, 30-31, No. 28.

⁴³ F. Bleckman, "Zu den rhodischen Eponymen Heliospriestern", *KLIO* 12, 1912, 250.

⁴⁴ Nilsson 1909, 372, No. 62, 2; E. Pridik, "Zu den rhodischen Amphorenstempeln", *KLIO* 1926, 321; Schuchardt, *Altertümer von Pergamon* VIII, 2, 444, No. 865.

formlu ağız kenarı⁴⁵ varlığını kanonik tipte ağız kenarlı amphoraların ortaya çıktığı İ.Ö. 240 yıllarına kadar korunmuş olmalıdır. İ.Ö. 265-240 yılları arasına tarihlediğimiz bu tip ağız kenarlarından yola çıkarak, üretici Apollonidas'ın bu yıllarda üretimde bulunduğunu önermek, bu atölyede yapılacak kazılara kadar bir hipotezden ileri gidemeyecektir.

Karaca-Naltaş Mevkiindeki amphora atölyelerinde iki tip amphora üretildiği saptanmıştır. Bunlardan ilki, erken Rhodos amphoralarında görülen bant formu ağız kenarına sahip olan tiptir. Yapılan stilistik değerlendirmeler sonucunda bu amphoraların ağız kenarlarındaki bantların kalınlıklarının kronolojik bir gelişim göstermediği ortaya çıkarılmıştır. Karaca-Naltaş Mevkiinde ele geçen bant formu ağız kenarına sahip amphoralar bantın genişliğine göre ikiye ayrılmaktadır. Geniş bantlı amphoraların çapları 11-12 cm. arasında değişirken cidar kalınlıkları da alışılmışın dışında 1cm. 'nin üzerindedir. Bu amphoralar, ağız kenarından boyuna geçişte, boyunda şişkinliğe neden olan dışa doğru bir kavis yapmaktadır. Bant formu ağız kenarına sahip amphoralardan ikinci gruba girenler ise Hisarönü atölyelerinde üretici Hieroteles'in erken amphoralarında görülen tipte dar ağız kenarına sahip amphoralardır (Fig. 12)⁴⁶.

Karaca-Naltaş atölyelerinde yoğun olarak ele geçen ikinci tip ise yuvarlatılmış simit formunda ağız kenarlı amphoralardır (Fig. 13-14). Bu amphoraların boyunlarında bant formu amphoraların birinci tipindeki kadar olmasa da bir bombelenme görülmektedir. Bu tip ağız kenarına sahip amphoralar İ.Ö. III. yy.'ın ilk yarısında yoğun olarak üretilmiştir⁴⁷. İ.Ö. 240 yıllarından sonra Rhodos amphoralarında kanonik form egemen olmaya başlamıştır. Gövdenin inceliğinin uzaması, kulpların daha dik bir açı oluşturması ve sivri dipin yanında, kare kesitli ağız profili ortaya çıkmıştır⁴⁸. Kanonik form benimseninceye kadar Rhodoslu çömlekçiler aynı dönemde (İ.Ö. III. yy.'ın ilk yarısı) çeşitli ağız ve dip varyasyonlarını denemişlerdir. Bu durum, Hieroteles atölyelerinde yapılan kazılarda izlenmektedir.

Karaca-Naltaş mevkiindeki amphora atölyelerinden ele geçen kaideler, çevresi plastik bantla çevrili, silindirik formdadır. Rhodos amphoralarında bu tip plastik bant eklentili kaidelere Hieroteles'in amphoraları dışında rastlanmamaktadır. Rhodos Peraiası'nda, Knidos amphoralarıyla bir etkileşim sonucunda ortaya çıktığı düşünülen bu tip

⁴⁵ Doğer 1994, 196.

⁴⁶ Empereur-Tuna 1989, 283, fig. 8a; Doğer 1994, 197, fig. 1-5.

⁴⁷ Museteanu-Conovici-Atanasiu 1978, 196, fig. 5, No. 4-5.

⁴⁸ Empereur-Hesnard 1987, 19.

Fig. 12 (1/2)

Fig. 14 (1/2)

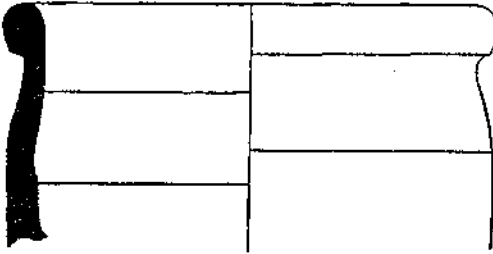

Fig. 13 (1/2)

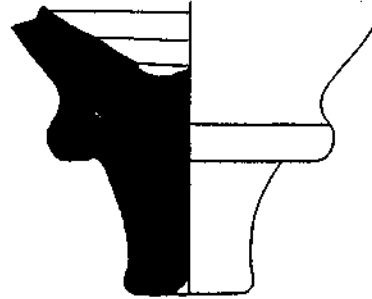

Fig. 15 (1/2)

kaidelerin Rhodos'da üretilen amphoralarda görülmemesi bu hipotezi güçlendirmektedir. Halka eklentili silindirik kaidelerin oluşturulan tipolojisi, bunların İ. Ö. IV. yy.'ın sonlarında görülen içi oyuklu topaç formlu kaidelerden geliştiğini göstermektedir⁴⁹. İ.Ö. III. yy.'ın ilk çeyreğinin sonlarında, üretici Hieroteles'in amphoralarında ise halka eklentili kaidelerin içindeki oyuk zaman geçtikçe azaldığı ve kaybolduğu gözlenmektedir⁵⁰.

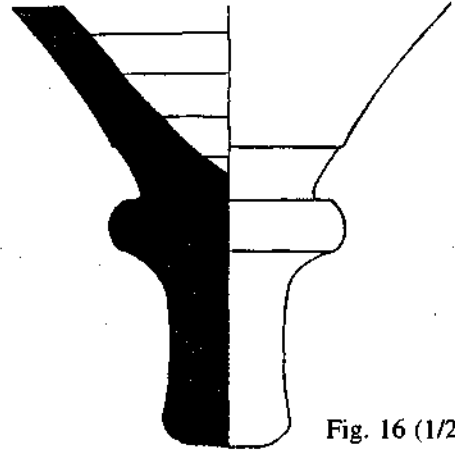

Fig. 16 (1/2)

Karaca-Naltaş amphoraları ise bu gelişimin ileri bir safhasına yerleştirilebilir. Bu atölyede ele geçen iki tip kaide de plastik bantın altındaki bölümün Hieroteles'in amphora kaidelerine göre daha uzun olduğu görülmektedir. Birinci tipe plastik bantın altındaki bölüm daha kısa

⁴⁹ A. g. m. , Pl. 59. 7.

⁵⁰ Doğer 1994, 199; Grace 1963, 333, No. 1.

ve oturma düzleminde çok küçük bir oyuk gözlenmektedir (Fig. 15). Kaidenin alt bölümünün dışa çekik olması Hieroteles'in içi oyuklu erken amphoralarında da gözükmemektedir. Karaca-Naltaş atölyelerinde ele geçen ikinci tipte ise plastik bantın altındaki bölüm alışılmışın dışında uzun ve silindirik. Bu tipte, gövde ile kaidenin birleştiği yerdeki çıkıntı dikkat çekicidir (Fig. 16).

Sonuç olarak, Çamlı-Çınar atölyesinde ortaya çıkan yüzlerce amphora kulpunun büyük oranda mühürsüz olduğu göz önüne alındığında, mühürlemenin çok küçük oranlı bir üretim üzerine uygulandığı görülmektedir. Ayrıca, eğer bu atölye mühürleri üzerine hipotezimiz doğrusa, kulplar üzerine sadece amphora üretimini kontrol eden yıllık eponymlerin isimlerinin basıldığı, üreticilerin ise adlarını koymamış oldukları sonucu çıkmaktadır. Karaca-Naltaş'daki Apollonidas atölyesi ise, bugünkü verilere göre, sadece Timokles I'nin döneminde bir yıl çalışmış olmalıdır.

KATALOG

1. Env.: Çamlı-Çınar 95, yüzey 12; dikdörtgen; 1x4.2 cm.; hamur: 7. 5YR 7/6 reddish yellow; astar: 7. 5YR 8/4 pink (Fig. 17).

Ἐπίχαρ(μος)

2. Env.: Çamlı-Çınar 95, yüzey 9; kare; 2.3x2.6 cm.; hamur: 7.5 YR 7/6 reddish yellow; astar yok; kalıp: 1 (Fig. 18).

NI

3. Env. Çamlı-Çınar 95, yüzey 6; kare; 2.4 x 2.5 cm.; hamur: 7.5 YR 7/8 reddish yellow; astar yok; kalıp: 2 (Fig. 19).

NI

4. Env.; Çamlı-Çınar 95, yüzey 10; kare; 2.2 x 2.5 cm.; hamur: 7.5 YR 7/6 reddish yellow; astar yok (Fig. 20).

III

Olasılıkla kısaltılmış bir isim; örneğin, Hippostratos veya Hippokles gibi.

5. Env.: Karaca-Naltaş mevkii 95, yüzey 12; dikdörtgen; 1.1x3.3 cm.; hamur: 5YR 7/6 reddish yellow; astar yok (Fig. 21)

Ἐπί Τιμο-
κλεῦς

6. Env.: Karaca-Naltaş mevkii 95, yüzey 14; dikdörtgen; 1.1x2.9 cm.; hamur: 5YR 7/6 reddish yellow; astar yok; kalıp: 1 (Fig. 22).

Ἀπολλ-
ωνίδας

7. Env.: Karaca-Naltaş mevkii 95, yüzey 13; dikdörtgen; 1.3x2.9 cm.; hamur: 7. 5YR 7/6 reddish yellow; astar yok; kalıp: 2 (Fig. 23).

Ἀπολλ-
ωνίδας

8. Env.: Karaca-Naltaş mevkii 95, yüzey 9; dikdörtgen; 1.2x2.9 cm.; hamur: 7. 5YR 7/6 reddish yellow; astar: 7. 5 YR 7/3 pink; kalıp: 1; ağız kenarı korunmuş (Fig. 24).

Ἀπολλ-
ωνίδας

9. Env.: Karaca-Naltaş mevkii 95, yüzey 20; dikdörtgen; 1.4x3 cm.; hamur: 5YR 6/8 reddish yellow; astar yok (Fig. 25).

K . HX
- - EA

10. Env.: Karaca-Naltaş mevkii 95, yüzey 19; dikdörtgen; 1.2x? cm; hamur: 5YR 7/8 reddish yellow; astar yok; mühürün büyük bölümü kırık (Fig. 26).

ΕΠ retr.
Π retr.

KISALTMALAR

Böhrens 1986	Böhrens, G., "Zur Herkunft der Amphoren-stempeln aus dem Heraion von Samos", <i>BCH</i> XIII, 1986, 497-503.
Calvet 1978	Y. Calvet, "Timbres Amphoriques de Salamine (1971-1974)", <i>Report of the Department of Antiquities</i> , Cyprus, 1978, Nicosia 1978, 222-234.
Doğer 1994	E. Doğer, "Rodöslü Çömlekçi Hieroteles", <i>Arkeoloji Dergisi</i> II, 1994, İzmir, 195-217.

Rhodos Peraiasi'nda İki Yeni Amphora Atölyesi

- Dumont 1871 A. Dumont, *Inscriptions Céramiques de Grèce*, 1871, 1-445.
- Grace, Delos XXVII V. Grace - M. S. Petropoulakou, "Les timbres amphoriques grecs", Ch. XIV de *L'Ilot de la Maison des Comédiens, Exploration Archéologique de Délos XXVII*, Paris 1970, 277-382.
- Grace 1952 V. Grace, "Timbres amphoriques trouvés a Délos", *BCH* 76, 1952, 514-540.
- Grace 1963 V. Grace, "Notes on the Amphoras from the Koroni Peninsula", *Hesperia* 32, 1963, 319-334.
- Gramatopol-Bordea 1969 M. Gramatopol - Gh. Poenaru Bordea, "Amphora Stamps From Callatis and South Dobrudja", *Dacia* N. S. XIII, 1969, 127-156.
- Empereur-Hesnard 1987 J. Y. Empereur- A. Hesnard, "Les amphores hellénistiques", *Céramiques Hellénistiques et Romaines* 2, 1987, 9-71.
- Empereur-Tuna 1989 J. Y. Empereur - N. Tuna, "Hiérotélés potier rhodien de la Pérée", *BCH* 113, 1989, 277-299.
- Empereur-Picon 1986 J. Y. Empereur - M. Picon, "A la recherche des fours d'amphores", *BCH Suppl.* 13, 1986, 105-126.
- Museteanu - Conovici - Atanasiu 1978 Cr. Museteanu - N. Conovici - A. Atanasiu, "Contribution au problème de l'importation des amphores grecques dans le Sud-Est de la Munténie", *Dacia* 22, 1978, 173-199.
- Nilsson 1909 M. P. Nilsson, *Timbres Amphoriques de Lindos, Exploration Archéologiques de Rhodes V*, Publiés avec une Étude sur les Timbres amphoriques Rhodiens, Copenhage 1909.

Ersin Doğer - Ahmet Kaan Şenol
İzmir 1996

